

І. А. БАРОЎСКАЯ

г. Гомель, УА «Гомельскі дзяржаўны медыцынскі ўніверсітэт»

ВОБРАЗНА-ВЫЯЎЛЕНЧЫЯ МОЎНЫЯ СРОДКІ ПАЭТЫЧНЫХ ТВОРАЎ ЗМІТРАКА БЯДУЛІ

У артыкуле на шырокім фактычным матэрыяле даследуецца паэтычная творчасць Змітрака Бядулі. Адзначаецца любоў і глыбокая зацікаўленасць паэта беларускімі народнымі традыцыямі, беларускай гісторыяй, фальклорам. Адзначаюцца асаблівасці выкарыстання гукавых, лексічных і сінтаксічных сродкаў моўнай выразнасці ў паэтычнай творчасці творцы.

...На яе святло ляцелі праз акно з лесу, як на паратунак ад разбойніцкай начы, грамадкі матылькоў, жучкоў, мушак, скакуноў, фокуснікаў, спевакоў, музыкаў, свістуноў і пстрыкуноў рознага выгляду і колеру. Некаторыя з іх былі меншыя за макавае зерне – смешныя і спрытныя. Іншыя нагадвалі веліканаў-танцораў на даўжэзных дыбах – тонкіх, як валасінкі. Былі яны рагатыя і крылатыя, даўгавусыя і даўгахвостыя. Хто скакаў галавой уніз, а хто слізгаўся бокам – як бы катаўся на саначках.

Усе гэтыя казюлькі нагадвалі малюпасенькіх клоўнаў-цыркачоў у фантастычным аддзенні, у ярка-каляровых масках...

Гэты незвычайны мастацкі малюнак – лямпа і насякомыя вакол яе – са славутай “Сярэбранай табакеркі” Змітрака Бядулі, апошняга яго твора, напісанага ў 1940 годзе. Пабудаваная на традыцыйна-фальклорных матывах, з глыбокім выкарыстаннем элементаў народнай творчасці, гэтая літаратурная казка мае складаны грамадска-філасофскі змест. Твор, як адзначаў М. Гульман, –

“фантастычна-дзівосны і ў той жа час глыбока філасофскі, сагрэты лірызмам і паэзіяй” [1, с. 5].

Самуіл Яфімавіч Плаўнік увайшоў у беларускую літаратуру незвычайна і незабыўна, пакінуўшы яскравы след як прэзаічнымі творамі, так і вершаванымі, некаторыя з якіх нават сталі рамансамі. Пісьменнік нарадзіўся ў сям’і дробнага лесапрамыслоўца, які займаўся сплавам лесу. “Бядуля некалькі год быў на рабоце ў лесе, узімку..., улетку... жыў з сялянамі-рабочымі на ўлонні прыроды і спаў з вартаўнікамі ў будцы на вадзе ці на беразе пры вогнішчы і тут наслухаўся беларускіх казак, песень, нагледзеўся чароўных абразкоў беларускае прыроды і добра пазнаўся з жыццём-быццём селяніна” [2, с. 351].

Начлежнікі пяюць. Над вогнішчам туман.

А спеў – вясёлы сум. А галасы — рачулки.

Плывуць адтуль з кустоў, з асрэбраных палян

Частушкі – як званкі, частушкі – як бразгулки
[“Начлежнікі пяюць”].

Біяграфічныя звесткі даказваюць любоў і глыбокую зацікаўленасць Бядулі беларускімі народнымі традыцыямі, беларускай гісторыяй, фальклорам. Сярод яго вершаў ёсць творы, прысвечаныя святам: “Новы год”, “На Вялікдзень”, “Купалле”. І ў кожным гучыць боль і перажыванні за пакутны лёс беларускага народа: *Нябыццем стаў мінулы год. І летапісец вызначаў яго крывёю і агнём. Меў шмат надзей, меў гора шмат ты ад яго і наш Народ. Над Беларуссю ён прайшоў грымотай, бураю, віхром* (“Новы год”). Але спадзяванні, надзеі на лепшы лёс, на *багатыя палі і светлыя свае палацы*, канешне, прысутнічаюць у вершы: *А Новы год нам суліць шмат і новых дзей і новы лёс. На Вялікдзень казаў анёлам Гасподзь Магутны: “Гэй, дайце ў званы сярод нябёс, Што беларускі народ пакутны Уваскрос!...” Хрыстос уваскрос!* (“На Вялікдзень”).

Акрамя таго, ён пісаў санеты, балады, вершы, прысвечаныя гістарычнаму мінуламу, прыгажосці роднага краю:

Сняжыначкі-пушыначкі

Ляцелі матылькамі.

Над хмызамі над шызымі

Дымліся дымкамі. (“Сняжынка”)

Дадзеная цытата яскрава паказвае нам працу паэта з гукавымі моўнымі сродкамі: эўфаніяй, гукапісам, што заўважаецца ў кожным творы. Паўторы *ыначкі, над, дымі, л, з, і* стварылі зімовы малюнак прыгожага снегападу з прыгожымі сняжынкамі.

Да найбольш выразных сродкаў моўнай выразнасці даследчыкі адносяць фанетычныя. У паэтычным творы, увогуле, неабходна звяртаць увагу не толькі на тропы, лексіку, сінтаксіс, але і на элементы паэтычнай фанетыкі, якія ўзмацняюць вобразна-выяўленчыя магчымасці вершаванай мовы, надаюць ёй розныя эмацыянальна-экспрэсіўныя адценні.

У пэўным паэтычным кантэксце паўтор пэўных, звычайна нейтральных гукаў дапамагае звяртаць увагу на асобныя словы, садзейнічае нарошчванню пэўнай выразнасці, іншымі словамі, гукавая інструментоўка садзейнічае ўзмацненню выяўленчых мажлівасцей паэтычнай інтанацыі.

Інтанацыйна-гукавая арганізацыя паэтычнай мовы залежыць ад эмацыянальна-сэнсавай напоўненасці твора, творчай індывідуальнасці паэта, літаратурнага напрамку, якога ён прытрымліваецца, фанетычных асаблівасцей нацыянальнай мовы. Так, Змітрака Бядулю, дзякуючы галерэі яго вобразаў-сімвалаў, эстэтычнаму пачатку, многія даследчыкі адносяць да сімвалістаў. Напачатку яго творчай дзейнасці заўважаюцца абразкі рамантычнага зместу, пры гэтым адчуваецца ўплыў імпрэсіянізму. Найбольш значныя матывы – захапленне прыгажосцю роднага краю, паэтызацыя вясковага побыту, асуджэнне сацыяльнай несправядлівасці. У шматлікіх творах Змітрок Бядуля паэтызаваў духоўную стойкасць селяніна, сцвярджаў веру ў лепшую будучыню Беларусі:

*Ты зноў жывеш, бо Ты не знала смерці, –
Магутны дух мацнеў ад роду ў род.
Твая душа, шчыр-думы Твайго сэрца
Раслі-цвілі з народу ды ў народ (“Беларусь”);
Ты слязамі і крыжамі
Адзначаў пакутны шлях.
Гнаўся голад, гнаўся холад,
За табою гнаўся страх.. (“ Ты слязамі і крыжамі”);
Мы будзем змагацца за лепшую, светлую долю
Для роднага беднага брата,
Каб коласам буйным у нас залацілася поле,
Каб хаты былі ў нас багаты... (“Змаганне”).*

Мастак слова не проста карыстаецца гукапісам як прыёмам уздзеяння на чытача, ён знаходзіцца ў творчым працэсе (нам цікава сачыць за яго асабістым бачаннем, адчуваннем і мысленнем). З роўнамагчымых выказаў Бядуля падбірае словы адпаведнага сэнсу і гучання.

Адметныя элементы фанетычнай арганізацыі вершаванай мовы надаюць найбольшае яскравае вобразнае выяўленне думак і пачуццяў лірычным творам, што ў спалучэнні з іншымі сродкамі мастацка-эмацыянальнай вобразнасці можа ствараць яскравую мілагучнасць і выразнасць. Гучанне становіцца найбольш выразным, заўважным, калі паўтараюцца асобныя гукі ці гукавыя паўторы (спалучэнні гукаў):

Вецер зачэшацца шустры і востры,

Завохае вохам-стагнаннем.

Хваля за хваляй – блакітныя сёстры –

Зайграюць шматколерным граннем. (“Раніца кінула казку ў дно мора”).

Гукавыя паўторы ў дадзеным прыкладзе імітуюць гукі наваколя, ствараюць выразныя гукавыя вобразы. Аналіз дадзенага твора паказаў нам, што паэт шырока выкарыстоўвае як паўторы асобных гукаў (в, а, і), так і трохгукавыя, чатырохгукавыя, што выступае асаблівасцю творчай манеры Змітрака Бядулі.

У той жа час зразумела, што фанетычныя сродкі моўнай выразнасці “не носяць выключнай ролі ў кантэксце твора, а выкарыстоўваюцца ў спалучэнні з іншымі вобразнымі сродкамі для стварэння эстэтычнай каштоўнасці паэзіі” [3, с. 108].

Паэтычная мова, дзякуючы шматлікасці кантэкстуальных сувязей аказваецца арганізаванай мадэллю мовы з характэрнымі для яе сістэмнымі адносінамі. У паэтычнай мове могуць аб’ядноўвацца стылістычна нейтральныя словы. Паэты звычайна карыстаюцца ўсёй гамай значэння гэтых слоў, у тым ліку і пераносных, якія значна пашыраюць сэнсавы аб’ём слоў і надаюць ім новыя значэнні або сэнсавы адценні. Пры гэтым часта ўключаецца механізм, рэалізацыя якога становіцца антрапацэнтрычны падыход да навакольнага свету.

Для паэзіі характэрна частае адухаўленне прыроды. Пры гэтым распрацоўваецца мадэль, па якой адбываецца перастаноўка актыўных і пасіўных элементаў аб’ектыўнай рэчаіснасці, што ўзмацняе эффект персаніфікацыі расліннага свету. Такі прыём вельмі распаўсюджаны ў Змітрака Бядулі:

У залатой кудзелі гучных спеваў

Дрыжыць твой бор, сумуе твой гушчар.

Дзед-чараўнік стаіць пад кожным дрэвам,

Балота спіць пад вэльмам зорных чар.

Твае лугі сняць сны аб гуках ночных... (“Беларусь”);

Ах, божа мой, бура якая

Гарцуе на лесе, раве!

Дрыжыць, як бы ведзьма старая,

Як воўк на дарозе, злуе... (“Пясняр”);

А зара яшчэ ледзь сцэлеца,

Грае міскаю нябёс,

Сыпле іскры на аселицу... (“Лезе ў вочы ззянне месяца”).

Як паказваюць прыклады, прыём адухаўлення прыроды ўскладняецца яшчэ дадаткова тропамі (метафарай, эпітэтам, параўнаннямі, гіпербалай).

Дарэчы, творчасць Змітрака Бядулі цікава сёння нам выкарыстаннем устарэлых ці рэгіянальных лексем або іх форм, якія зараз не заўсёды можна зразумець: *ратай, халопскі, веча* (“Беларусь”); *азярод, зрэбны, вяршаліны* (“Лезе ў вочы ззянне месяца”); *грутанне, груганы, гаціліся, трунак* (“Ад крыві чырвонай”); *гатыцкі, пазументы* (“Тры сцежкі”) і іншыя.

Даволі пашырана ў паэтычных радках устарэлая форма множнага ліку назоўнікаў: *панох, слядох, знакох, шляхох, васількох* і г.д. Сустрэкаюцца дзеяслоўныя формы тыпу *пачном, належа, гавора, ідзець, збрасайце*.

Сярод тропаў у разглядаемых творах вельмі распаўсюджана параўнанне. Сутнасць яго заключаецца ў супастаўленні двух ці некалькіх прадметаў, з’яў з мэтай тлумачэння сутнасці аднаго праз характэрныя прыметы, уласцівасці другога, што абумоўлена пэўным падабенствам. Параўнанне спрыяе канкрэтызацыі вобраза, хаця не адмаўляе выразнай суб’ектыўнай афарбоўкі і экспрэсіі, а таксама пашырае сваю семантыку вобразнымі асацыяцыямі, якія ўзнікаюць у свядомасці чытача.

Часцей параўнанні ў Змітрака Бядулі ўводзяцца пры дапамозе злучнікаў *як, нібы*: *як пясок, як вепрукі, як буралом, як пажар, як птушыныя крыллі, як мора, як сарна; нібы казка, нібы волаты, бы човен, бы касою, бы зоркі*.

Ён рэзаў, бы касою, цішыню начы (“Абліта ззянем зорак росная паляна”); *Месяц яркі, як пажар...* *Млын, бы човен уначы* (“Лезе ў вочы ззянне месяца”).

Калі гаварыць пра фігуры паэтычнага сінтаксісу, у творчасці Змітрака Бядулі вельмі яркай выступае анафара (адзінапачатак), якая выкарыстоўваецца для павышэння эмацыянальнасці выказвання, ягонаў танальнасці і, аб’ядноўваючы паасобныя радкі, выконвае кампазіцыйную функцыю. Вельмі распаўсюджаны ў паэта гукавая анафара, калі ў пачатку вершаваных радкоў адбываецца паўтор адных

і тых жа злучнікаў ці прыназоўнікаў: *І струны сьпявалі аб зорачнай шыры, І струны сьпявалі бясконца; І вабілі згукі зямныя абшары; І песні ліліся ў хвалі. І рэха будзіла таемныя мары, І плакалі людзі ад жалю...* (М. Багдановічу); *Ці помніце вы песні аб сваіх дзядох? Ці бачыце паходні, родныя саколы? Ці пойдзеце наперад па святых слядох? Ці будзеце свяціца ў родным творчым коле? Ці будзеце магутны? ("Паходні")*.

У заключэнні неабходна адзначыць, што асоба Змітрака Бядулі ў беларускай літаратуры пакінула свой незгасальны след. Яго вершы "Ваяка ідзе", "Лугам зеляненькім", "Дазволь цябе любіць", "Кветачкі" і шмат іншых прыцягвалі ўвагу кампазітараў і сталі песнямі-рамансамі, якім характэрна мяккая лірычная задушэўнасць, светлы, жыццесцвярджальны пачатак і блізкасць беларускім народным песням.

Яго паэзія – гэта вострае, эмацыянальнае захапленне родным краем, паэтызацыя асаблівасцей вясковага побыту. У радках адзначаюцца гукавыя, лексічныя, сінтаксічныя фігуры, што робіць твор запамінальным, яскравым эмацыянальна, сэнсава.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1 Бядуля, З. Сярэбраная табакерка. Казка / З. Бядуля. – Мінск, Мастацкая літаратура, 1977. – 135 с.

2 Гарэцкі, М. Гісторыя беларускай літаратуры / М. Гарэцкі; уклад.

І падрыхт. тэксту Т. С. Голуб. – Мінск : Маст. літ., 1992. – 479 с.

3 Ляшчынская, В. А. Негукавыя асацыяцыі гучання слова ў паэзіі / В. А. Ляшчынская // Бел. мова. – 1987. – Вып. 15. – С. 100–108.

Спіс выкарыстаных крыніц

1 Змітрок Бядуля. Вершы [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: [www.knihi.com.](http://www.knihi.com/) / Zmitrok_Biadula. – Дата доступу : 05.07.2021.

The article explores the poetic work of Zmitser Byadula on a wide range of factual material. The poet's love and deep interest in Belarusian folk traditions, Belarusian history and folklore are noted. The peculiarities of the use of sound, lexical and syntactic means of linguistic expression in the poetic work of the creator are

noted.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ